

בענין מתחיל בגנות ומסיים בשבח

פסח תשס"ז

#1 משנה מס' פסחים קטז.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש (דברים כו) מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה.

#2 גמ' שם

מתחיל בגנות ומסיים בשבח מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. [ושמואל] אמר: עבדים היינו.

#3 רמב"ם הל' חמץ ומצה ז:ד

וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש (דברים כו) מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח.

#4 הררי קדם ח"ב עמ' קעח

ולפ"ז נראה דיסוד הדין דמתחיל בגנות ומסיים בשבח אינו מהלכות סיפור י"מ, אלא הוא דין כללי בכל מקום שיש חובת הודאה, שיש חיוב של מתחיל בגנות ומסיים בשבח, וכמו בפרשת זכורים שהוא מקור הדין דמתחיל בגנות, דהתם יסוד חיוב אמירת הפרשה כשהוא מציא זכורים, הוא חיוב הודאה לה', וסדר ההודאה הוא ע"י שמתחיל בגנות ומסיים בשבח, ה"נ כליל פסח שיש חובת הודאה לה', דהא כל עיקר ההגדה הוא סיפור בדרך הודאה, וכמו שמסיימים לפיכך אנו חייבים להודות, ע"כ גם התם נוהג דין זה של מתחיל בגנות ומסיים בשבח.

#5 מס' סוטה לב:

תניא, רשב"י אומר: אדם אומר שבחו בקול נמוך, וגנותו בקול רם; שבחו בקול נמוך מן וידוי המעשר, גנותו בקול רם ממקרא ביכורים.

#6 רש"י שם

וגנותו - כגון ארמי אובד אבי היינו גנותו שמתודין שאביהן לבן הארמי היה רשע.

#7 מס' סוכה נא:

הגיעו לשער היוצא ממזרח, הפכו פניהן ממזרח למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ופניהם קדמה, ומשתחיים קדמה לשמש, ואנו ליה עינינו.

#8 מס' פסחים קטז:

עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים: עד אם הבנים שמחה. ובית הלל אומרים: עד חלמיש למעינו מים.

עד היכן הוא אומר כו' פ"י מה ששנינו לעיל ומסיים בשבת זה הוא שאומר מקצת ההלל ואין אנו גומרין אותו כולו מפני שהיו גומרין אותו אחר אכילת הפסח

ר' אברהם יצחק הכהן קוק, פירוש עולת ראייה על הגדה של פסח, מבוא לסדר "מגיד"

... צריך להכיר איך שיעבוד מצרים ויציאת מצרים הם הנושאים של שני מיני החיים — חיי ההכנה וחיי התכלית. אמנם, צריך להכיר כי כל המגרעות הנמצאים בחיי ההכנה המה באים כדי להקנות אותנו קנינים כאלה, שישלימו אותנו בהגיע זמן חיי התכלית. ואלמלא הכחות שהם נראים לנו שפלים ויוצאים מתעודת הטוב והאור — שהקנינו אותם לנו בזמן ההכנה, דוקא על ידי מה שאז היינו ראויים לדברים קטנים — לא היה אפשר שנבא למעלה רוממה באמת בהגיע זמן התכלית, שצריך שיהיו אז החיים מלאים מכל טוב, מכל ידיעה וכל רשימה הראויה למלא את החיים אורה בהצטרפותה אל הכלל הגדול, ההולך ואור, ומכניס את הכל לתכליתו הרם והנשא. על כן, פה הוא מגיד, "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" (משנה פסחים י"ד), להורות שה'גנות' היא צורך ה'שבח'.

"מתחיל בגנות" של "עבדים ה'ינינו" (הגדה של פסח, סדר "מגיד"). אמנם, העבדות ודאי גרמה כמה דברים רעים, כמה תכונות נשחתות, ואין צורך לומר רעות וצרות בהוה שלה לאותם הסובלים אותה אז. אבל, גם תכונת ההכנעה וההשתעבדות למי שראוי להשתעבד, להיות עבד ה' באמת, להיות יכולים לבטל הרצון העצמי והנטייה העצמית בשביל קבלת עול מלכות שמים — שישראל מצטיינים בה, ושהביאו בזה ועתידיים להביא טובה רבה להם ולעולם — גם זה ההכשר נקנה על ידי קנין העבדות והרגל השיעבוד. שאחרי שסיגו יצורפו וכח השפלות המוריד את ערך האדם יוסר — על יד התרוממות הנפש של גאון שם ה' ותפארת הוד החיים המלאים כל טוב, שיברך ה' בהם את עמו באחרית הימים — כמה מעטר ומשלים את כלל התכונה הכללית שבאומה יהיה אז אותו רושם העבדות, אותו התמצית המצטרף לשובה שישאר אחר הזיקוק. ורק הוא ישלים את החירות הגמורה, בהיות האדם כל כך בן חורין עד שיוכל בחירותו המוחלטת גם כן לשעבד עצמו במקום הראוי ולהיות עבד במקום שהעבדות היא החירות האמיתית. "אל-תירא עבדי יעקב" (ישעיה מד: וימינו לוי וכו-כח)....

כשם שה'גנות' של העבדות גרמה לשבח מצדה, כן ה'גנות' של "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" (הגדה של פסח, סדר "מגיד") הוא גם כן גורם ל'שבח'. שמפני יתרונם הגדול של ישראל, ונטייתם לרוחניות ולשכליות, מפני תעודת קדושתם בתור עם קדוש העומדים להודיע שם ה' הא-ל הקדוש בעולמו, הלא יכול היה להיות משתמט מידם לגמרי כח הדמיון, באותו הצד שהוא צריך לשכלול של עולם ותיקונו, להכשרת ההנאות והעידונים היפים שהם באים מיסוד ההכשר הדמיוני והנטייה בכלל לחחק גופי, שכח השכל והתגברות הרוחניות מכניעתו. על כן, כדי לתן שורש בגזע לבל יבולע לצד הדמיוני והחומרי לגמרי, הכין אדון כל המעשים ברוך הוא רטיה קודם, ש"מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", והתגבר בהם למדי התכונה החומרית והכשרון הדמיוני במדה נפרזה, מאחר שלא היה השכל הטהור שיסודו הוא דעת א-לקים מעכבתו. ומזה, יצא השבח, ש"נ]עבשיו קרבנו המקום לעבודתו" (הגדה של פסח, סדר "מגיד"), ויכולים אנחנו להעשיר את תכונתה של העבודה הא-לקית, את הוד החסד והצדק הא-לקי הטהור, בכל אותם הכשרונות שנמצאים בנו מיסוד הגזע המקורי ש"עובדי עבודה זרה היו אבותינו", שנותן אימץ לכח הגופי וכשרון הדמיון שימצא אחרי זיקוקו את מקומו המוגבל לו. וזהו התכלית של הסברת המגיד....